

HUSZADIK ALKALOMMAL KÉSZÜLT ORSZÁGOS ADATFELVÉTEL A HAJLÉKTALAN EMBEREKRŐL

Interjú Győri Péterrel és Gurály Zoltánnal

Alább a Klubrádió „Szabad a pálya” című sorozatán belül, az Esély műsora keretében 2018. március 9-én elhangzott beszélgetés szerkesztett változatát közöljük. Az Esélyt Darvas Ágnes, az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociális Munka tanszékének munkatársa képviselte. *(a szerk.)*

Darvas Ágnes: Kedves hallgatók, az Esély Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat műsorát hallják. A műsor témája a hajléktalan emberek körében végzett éves országos adatfelvétel. Beszélgetőtársaim: Győri Péter a Menhely Alapítvány elnöke és Gurály Zoltán, a Menhely Alapítvány módszertani vezetője. Sok szeretettel köszöntelek titeket itt a stúdióban.

Ez egy ünnepi pillanat, egy nagyon izgalmas és fontos szakmai folyamatot szeretnénk most megünnepelni: idén február harmadikán huszadszor került sor adatfelvételre a hajléktalan emberek körében. Pár évvel ezelőtt, pontosan 2000 elején írtatok egy tanulmányt. Többen, nem csak ti ketten, hanem Bényei Zoltán és Mezei György is. Gyuri sajnos 2006 óta már nincs velünk.

Ennek a tanulmánynak az elejéről szeretnék felolvasni egy rövid részt: „Egy átlagos téli estén – 1999. február 3-án, szerdán délután 5 óra és éjjel 12 óra között, amikor a napi átlagos hőmérséklet $-5\text{ }^{\circ}\text{C}$ volt – tizenöt kérdésből álló adatlapot vettünk fel a fővárosi hajléktalanszállók lakói körében. Ezen az éjszakán a fővárosban 52 szállás működött, összesen 3228 férőhellyel. (...) Ezzel egy időben (18 óra után) a „téli krízis akció” keretében a közterületeken meleg teát és szendvicset osztó szolgálatok is feltették e kérdések egy részét a hozzájuk forduló 360 embernek. (...) A kérdezés egyik célja egy világosan áttekinthető pillanatfelvétel elkészítése volt azokról, akik egy adott időpontban igénybe veszik a fővárosi hajléktalanellátó szolgálatokat, másik célja egy olyan, minden évben megismételhető információgyűjtés elindítása volt, amely lehetővé teszi a szolgáltatások igénybe vevőinek időbeli összehasonlítását, s azt, hogy nyomon kövessünk egyes változási tendenciákat az ellátórendszer folyamatos értékelése és továbbfejlesztése érdekében.”¹

Így kezdődött húsz éve, ezért mondom, hogy ez egy ünnepi pillanat: a magyar szociális szolgáltatórendszerben teljesen rendhagyó dolog, hogy húsz éve minden évben február harmadikán ez az adatfelvétel megtörténik.

¹ http://www.esely.org/kiadvanyok/2000_1/tiz.pdf

Nos, azt szeretném kérni először, hogy picit emlékezzetek vissza arra, hogyan kezdődött ez az egész, honnan jött a gondolat, voltak-e ennek előzményei, kik voltak benne?

GZ: Igen voltak előzményei. Majd talán Péter elmondja a kutatási részt illető előzményeket, ő talált ez irányú '98-as előzményeket. És lehet, hogy még az előtt is voltak olyan előzmények, amelyek Mezei Gyuri nevéhez fűződnek. Én arra a történetre emlékszem, ami már Február Harmadika volt, arra, amit már így hívtak. Mezei Gyurival beszélgettünk, mint általában akkoriban sokszor, erről-arról. Egy újpesti kiskocsmában '98 nyarán az információhiányról beszélgettünk. Ő javasolta, hogy csináljunk egy adatfelvételt február harmadikán, mert ez a leghidegebb nap az évben. Meg is csináltuk. Így lett a „Február Harmadika” adatfelvétel. Az első alkalommal fénymásológéppel másolgattunk kérdőíveket és körbe telefonálgattunk az intézményeknek, hogy legyenek szívesek kitöltetni. És ők voltak szívesek. Szóval ilyen nagyon-nagyon házilagos kivitelezésben történt az első adatfelvétel.

GYP: Igen, és gyorsan mondanám a szervezeteket is, hogy időben el tudjuk helyezni, ez a '90-es évek eleji helyzet: tehát 1990-ben megalakult a Menhely Alapítvány. Aztán a Menhely Alapítvány, az Újpesti Családsegítő Központ és az Újpesti Önkormányzat megalapította a Twist Olivér Alapítványt. Ennek az Újpesti Családsegítő Központnak a vezetője volt Mezei Gyuri. Elég sok mindent csináltunk együtt ezekben az években. Az ÚjCsaKö elég híres volt arról is, hogy létminimum-számításokat végzett a '90-es évek elején. De mindenféle kisebb kutatásokat is csinált, kisebb kérdéseket a hajléktalanok körében is, ilyen 50, 100, 150 fős ad hoc kérdéseket. Kíváncsiak voltunk arra, hogy kik azok az emberek, akik hozzánk fordulnak.

Aztán létrejöttek az úgynevezett TEA-járatok – ilyenek ma nincsenek –, ezek tulajdonképpen az utcai szolgálatok ősei voltak: rendszeresen, minden éjszaka vittünk meleg teát az utcán élőknek. Kíváncsiak voltunk, hogy kik veszik igénybe ezeket a TEA-járatokat, így 1996–98-ban már folytak a TEA-járatokhoz forduló felmérései. Egy idő után ezeket a kis kérdéseket együttesen megpróbáltuk valahogyan gatyába rázni. Arra emlékszem – amit Zoli most elmondott –, hogy ebben a játszmaiban az elején én képviseltem a „módszertant”, mint módszertani szociológus.

Elkezdtünk rendszeresen dolgozni, amihez hozzátartozik, hogy egy baráti és egy munkacapat keverékéről van itt szó. Ezt úgy kell elképzelni, hogy mondjuk, összejöttünk egy-egy vacsorára – nagyon fontos volt, hogy ettünk-ittunk, ez most is fontos, csak most nem olyan bőséges a kaja... –, szóval nekünk nagyon fontos maga az összejövetel, az együttlét. Ilyenkor mindenféléről beszélünk, politizálunk, hajléktalan-politizálunk, mindenféle aktuális pletykákat kicserélünk... (Az elején Mezei Gyurin, Gurály Zolin és rajtam kívül a csapat tagja volt Gróf András (Zsiráf) és Benyus, vagyis Bényei Zoli, illetve Pelle Jóska is, az FSZKI–BMSZKI

igazgatója. A sok-sok év alatt kisebb-nagyobb mértékben változott, hogy kik alkotják a munkacsoportot, ki is mentek, be is jöttek, fiatalabbak is, mások is.

Visszatérve: összjövünk, mindent jól megbeszélünk, jól szórakozunk, és aztán dolgozunk. A dolgozás egyik fontos része, hogy nagyon alaposan meg szoktuk beszélni, hogy miket és hogyan kérdezzünk. Erről mindig nagy-nagy viták vannak. A kérdőívnek nagyon kicsi helyen kell elférnie – mindennel együtt négy A/4-es oldalon (egy A/3-as lap két oldalán) – hiszen nagyon spórolnunk kell. Nem csak anyagi okok miatt, hanem figyelembe kell vennünk a kérdezettek, tehát a válaszadók energiáját is. Nagyon sokáig szoktunk csiszolni egy-egy kérdést, hogy olyan legyen, amit a kérdezett embereink megértenek, sőt, nem vesznek rossz néven, tehát nagyon sok szempont szerint szoktuk csiszolni. Ezt most azért emelem ki külön, mert elég sok kérdőíves adatfelvételben vettem részt életemben, és szerintem ez a munkacsoport különösen odafigyel arra, hogy a kérdések közérthetők legyenek.

Mindezzel azt is próbálom elmesélni, hogy miért is tudott ez az adatfelvétel húsz évig fennmaradni. Az egyik oka, hogy a maguk módján „meg is szerették” az emberek a felvételt, nem elutálják, ez nem olyan elutálás típusú kérdezgetés. A másik, amit hosszan meg szoktunk beszélni, az a logisztika, a lebonyolítás, amit most nem fogok elmesélni, de rendkívül bonyolult. A harmadik pedig az elemzések: ha elkészül valami, azt kivesézzük, tulajdonképpen agyalunk. Közösen agyalunk, gondolkodunk, így lehet belőle végső elemzéseket készíteni. Ez nagyon jó, ez egy vitakör, vagy nem is tudom, önképző kör.

DÁ: Már az is nagyon érdekes, hogy említetted a BMSZKI-t, a hallgatók kedvéért: ez a Budapesti Módszertani Szociális Központ, ami egy fővárosi önkormányzati intézmény. Az ÚjCsaKö ugyancsak egy önkormányzati intézmény, és két civil szervezet volt még ott az indulásnál. Csak röviden kérdezem, hogy ugye ez soha nem formalizálódott, tehát ez húsz éve egy informális történet, és ez az egyik fantasztikus jellegzetessége. De ki finanszírozta? Mert bármennyire is önkéntes munkán, és mindenkinek a lelkesedésén alapul, azért ennek vannak költségei.

GZ: Hát igen. Pont most beszélgettem erről a Városkutatás Kft egyik munkatársával, Teller Nórával. Egy EU-s programhoz próbáltuk megnézni a Február Három paramétereit nemzetközi összehasonlításban, és arra jutottunk, hogy finanszírozás tekintetében nagyon is költséghatékonyak vagyunk. Nemzetközi szinten szinte láthatatlan összegből működünk, de hazai viszonylatban is nagyon alacsony költségvetésű adatfelvétel vagyunk. Ennek része az is, hogy a munkacsoport maga ingyen dolgozik, valamint az adatfelvételben közreműködő szociális munkások is képletes díjat kapnak. A hajléktalan emberek motiválására használt eszközök is alacsony költségvetésűek. Összefoglalva: nagyon sok önkéntes munka van benne, ami azért lehetséges, mert ezt mindenki akarja. Ha nem akarnák sokan, akkor ezt nem lehetne megcsinálni ennyi pénzből.

GYP: Még a költségekről, mert jelezted, hogy ez téged különösen érdekel. Tehát, ami költség, az részben a Zoli által említett ilyen kisebb ajándékok, amiket nem mindenki kap mindig, hanem van, amikor sorsolással tudjuk adni. Ezen kívül vannak a kérdezők, a közreműködő szociális munkások – kilencven százalék lelkesedés és tíz százalék tiszteletdíj, ahogy egyébként a fő munkájukban is szerintem ez sajnos így van. Ami még költség, az a nyomtatás. A BMSZKI-nak van egy nagy nyomdagépe, amin nyomtatjuk, ezzel száll be a BMSZKI a Február Háromba. Még a szállítást kell megvenni, kifizetni, amikor ezt a több ezer kérdőívet országosan el és vissza kell szállítani. Tehát ilyen rezszi költségekből állnak a költségek. Ezek miatt mindig kell szponzorok után is futni, mert ha nem lenne semmi pénz, akkor nem tudnánk megvenni a papírt, meg kiszállítani. Szóval ezt a minimálisat minden évben valahogy ki kell brusztolni valahonnan, ebbe a Hajléktalanokért Közalapítvány szállt be az elmúlt években, ők támogatják ezeket a kiadásokat. A Menhely Alapítvány anyagilag, pénzzel nem tud beszállni ebbe, „csak” munkával. Vagyis így kvázi „összedobjuk”.

Ez az egyik lényeges összetevője annak, hogyan is volt képes ez az adatfelvétel húsz éven keresztül fönmaradni, és évente megismétlődni. Korábban főhivatásban szociológiát műveltem, egyik OTKA kutatásról másik OTKA kutatásra bukdácsoltam, ezért ismerem, hogyan működnek Magyarországon a kutatási pályázatok, pénzek stb. Vagyis annak, hogy ezt az adatfelvételt húsz éven keresztül meg tudtuk ismételni, éppen az a lényege, hogy mindentől független és rendkívül olcsó. Ha ez egy kicsit is drágább lenne, vagy valamitől/valakitől függne, akkor biztos, hogy nem tudott volna ez alatt az elmúlt húsz év alatt megmaradni. Valóban, a munkacsoport egy ilyen – ha úgy tetszik – ad hoc munkacsoport. Ha változnak is a tagjai, alapvetően maga a Február Harmadika adatfelvétel, az a Menhely Alapítvány adatfelvétele. A Menhely Alapítvány birtokolja az adatokat – amiről szintén hosszan lehetne beszélni, hiszen nagyon védjük az adatokat az „illetéktelen” beavatkozástól és hozzáféréstől, miközben más szempontból pedig nem védjük, hanem kifejezetten terjesztjük is természetesen.

DÁ: *Ez a történet Budapesten kezdődött 1999-ben, aztán elég gyorsan megjelent először a megyeszékhelyeken, aztán a régiókban. Hogy történt ez, vagy miért történt?*

GZ: Ez egy nyomás volt. Én például nem akartam. De az adatszállítók igényeinek meg kell felelnünk, és volt egy erős nyomás a vidéki intézmények felől, hogy akkor legyen már ott is, ezért 2006-ban belementünk, hogy akkor legyen vidéken is. Ez nekünk logisztikailag nagyon sok plusz munkát jelentett, és nagyon sokáig tartottuk magunkat ahhoz, hogy mi a vidéki adatokhoz nem nyúlunk. Sokáig tartottuk magunkat, hogy visszaadjuk a vidéki adatokat, de nem mondtunk róluk semmit. Szívesen beszélgetünk róla, beszállunk az elemzésbe, de mi nem értelmezzük azokat, mert nem nagyon értjük, hogy ott mi történik. Később ráfanyalodtunk, vagy hogy mondjam. Szóval kénytelenek voltunk beszélni róla, aztán meg ráérezünk az ízére, hogy országos szinten elemzünk adatokat. Akkor

elkezdtek a vidéki adatokat is elemezni, de azért olyan mélységében sose mentünk bele a vidéki adatokba, mint a budapestibe.

GYP: Aminek oka van: én például szakmailag vállalom Budapestet, azt ismerem, azt elemezhetjük stb., de nem ismerjük olyan mélységben, mondjuk Debrecen, Miskolc, Szeged, Győr helyi sajátosságait, ezért azt szakmailag nem tudjuk vállalni. Viszont valóban – ahogy Zoli is mondja –, amikor már az adatfelvétel egyre több településen – tavaly már 77 településen – zajlik, a legkülönbözőbb nagyságrendű városokban, és a válaszadók száma fölment 7–10 ezerre, akkor már tudunk hitelesen beszélni, nyilatkozni az országos hajléktalanságról is, és aztán ezen belül Budapestről külön (de az egyes települések kérdéseibe ekkor sem megyünk bele).

DÁ: *Gondolom, abban is van változás, hogy azok az emberek, akik hosszabban vannak a hajléktalanellátásban és többször is részesei voltak ilyen felvételeknek, hogyan fogadják egy ilyen kérdezősködést. Mi erről a tapasztalat, változott-e a hajléktalanok hozzáállása, esetleg már várják is a felvételt?*

GZ: Az egyik nagy tapasztalata a Február Három adatfelvételnek, amit mi már lassan felfogunk, de még nem egészen tudatosult, ezért még nagyon sokszor el kell ismételni, hogy elképesztően nagy a fluktuáció a hajléktalanok körében. Ezt mutatja a Február Három is. Amikor mérünk egy szállót, akkor azok a válaszadóink, akik azon a napon válaszolnak, néhány nap múlva már lehet, hogy nincsenek is ott, már mások fekszenek az ágyakon. A hajléktalan emberek és az intézmények is, helytől függően különbözőképpen fogadják az adatfelvételt. Az intézménynek hozzá kell járulnia a kérdéshez és a segítőknek közre kell működniük, ez két szint. Először is nem mindenki járul hozzá. Van, aki permanensen nem járul hozzá, van olyan intézmény, amely időszakonként hozzájárul, és mindig vannak olyan intézmények, akik ugyan szeretnék csinálni, de nem tudják, mert a segítőknek nincs kapacitásuk. Aktuálisan nem tudják megszervezni magukat. A hajléktalanellátás tömegellátás, mi pedig nagyon nagy munkát kérünk. Ez akkor látszik, amikor összekészítjük ezt a tízegynéhány ezer kérdőívet. Az iratmennyiség nagyon látványos, ilyenkor ahova csak nézünk, kérdőívet látunk. Borzasztóan nagy mennyiség. A hajléktalan emberek hozzáállása is nagyon változó. Amikor nagyon hideg van, nagyon sok dolguk van: egy-egy éjjeli menedékhely lakója 6 órakor bemegy a szállóra, ennie kell, fürdenie kell, pakolnia kell, és közbe kell iktatnia azt a 10–15 percet, amíg a kérdőívvel foglalkozik. Tehát a kitöltési hajlandóság attól is függ, hogy éppen az adott esti konstelláció milyen. Mindig van próbakérdezés, tehát mindig előtte lekérdezzük az adatlapot. Mindig megpróbálunk olyan intézményekbe menni, amelyek nagyok, hogy lássuk, hogy mi történik, mennyire lehetséges, mennyire nem lehetséges az adott kérdőív lekérdezése. Tehát azt gondolom, hogy mi is alkalmazkodunk, de az intézmények is és a hajléktalan emberek is hoznak áldozatot. Egy-egy nagy szállón előfordul, hogy ilyenkor több szociális munkás megy be, megszervezik, hogy az adatfel-

vétel gördülékeny legyen. Mi meg vigyázunk arra, hogy ne tartson túl sokáig, és ne bántsuk meg a hajléktalan embereket. Így lehet olyan 80 százalék körüli válaszadást elérni.

GYP: Csak módszertani érdekességként említem, hogy immár több éve ráadásul önkitöltős ez a kérdőív. Ez egy nagyon nagy ugrás volt a részünkről, el lehet képzelni, mennyit vitatkoztunk, hezitáltunk ezen. Persze ki is próbáltuk, ha nem ment volna így, akkor visszaálltunk volna. Eredetileg a szociális munkások kérdezték le a kérdéssort, ahogy hagyományosan szokás, ők voltak a „kérdezőbiztosok”. Tulajdonképpen eszünkbe sem jutott más. Aztán valahogy jött az ötlet, hogy próbáljuk meg, hogy önkitöltős legyen. Persze az önkitöltős azt jelenti, hogy annak önkitöltős, aki valóban vállalkozik arra, hogy saját maga leül, és szépen olvasgatja a kérdéseket, és megválaszolja. Nyilván ehhez mi elképesztően alkalmazkodtunk a kérdéseknél. Nem tudom, Zoli emlékszik-e rá, az első ilyen próbálkozásnál ikonokkal, rajzokkal, óriási betűkkel próbálkoztunk, hogy segítsük a válaszadókat. Aztán kiderült, hogy nem kellenek ilyen fajta segítségék. Természetesen, aki nem tudja elolvasni, vagy nem maga akarja/tudja kitölteni, annak a szociális munkás segít, ő kérdezi. Félreértés ne essék, az utcán, az éjszakában nem önkitöltős, ott nem ez a helyzet.

Az adatfelvétel mindenki számára önkéntes. Tavaly, tavalyelőtt kb. 220 intézmény vett részt ebben a felmérésben országosan, ezért beszélhetünk arról, hogy ez egy országos felvétel. De ennél több intézmény van, minden intézmény eldönti, hogy részt vesz-e és a szociális munkás is, az ügyfél is, a hajléktalan ember is eldönti, hogy részt vesz-e. Viszont tényleg – minden más felméréshez képest – meglepően magas válaszadási arányokat érünk el. Szerintem ez azért is lehetséges, mert megpróbálunk olyan kérdéseket feltenni, amik nem unalmasak, tehát amik a kérdezetteknek is érdekesek. Sőt! Borzasztóan vigyázunk arra, hogy olyan kérdések is legyenek mindig, amik nemcsak hogy érdekesek, hanem, amiket esetleg más nem tett föl nekik, amelyekkel megtiszteljük őket, hogy föl tesszük, mert komolyan vesszük őket. Komolyan vesszük a helyzetüket. Mondok egy – talán szélsőségesnek tűnő – példát: olyanon is el szoktunk gondolkodni, hogy megkérdezzük-e csak úgy az éjszakában, hogy „ön szerint mi az élet értelme”. Lehet, hogy ez nagyon szélsőséges, de egyébként a hajléktalan emberek elgondolkoznak ilyen kérdéseken. Tavaly vagy tavalyelőtt megkérdeztük, hogy mire büszke, mit szégyell – így, általánosan, szabadon –, hogy van-e valami, amire büszke, van-e valami, amit szégyell, van-e valami, amit változtatni akar, van-e valami, amit hibának tart az életében, vannak-e még céljai. Tehát nem bugyuta kérdéseket teszünk fel, hanem nagyon is komolyakat, és szeretik az embereket, ha komolyan veszik őket. Nekünk ez a tapasztalatunk. Nyilván van, aki föl adja, tehát aki nem válaszol, vagy túl komoly. Nagyon sok kérdőívet ismerek és bizony nagyon sok esetben a rossz megfogalmazás sértő, vagy megalázó, vagy lealacsonyító. Mi nagyon figyelünk erre, hogy nehogyan legyen. Úgyhogy most mondhatnám, hogy minden február harmadikán „már várják” az ügyfelek ezeket a kérdéseket,

de ez így persze nem lenne igaz, hiszen Zoli is mondta, hogy az ügyfelek cserélődnek, nem ugyanazok az ügyfelek az egyik évben, mint a következőben.

DÁ: *Egészen röviden el tudnátok mondani, hogy, hogy mi történik február harmadikán? Az eddig hallottak alapján nagyon elő van készítve, de hogyan zajlik ez a nap?*

GYP: Annyit még mondanék, hogy azért egy adott nap – egyébként ez egy nemzetközi standard, ez az ún. „Point-in-time survey” módszer –, hogy ne legyenek duplikátumok. Ez egy olyan populáció, amelyik mozog ide-oda. Azért kell egy adott napon kérdeznünk, hogy kizárjuk a duplikálódást, nehogy valaki kétszer kerüljön a kérdezettek közé.

DÁ: *Ez meg is nehezíti a dolgot.*

GZ: Igen, teljes mértékben. A felvételhez kapcsolódó logisztikához tartozik ezért az, hogy előző nap, másodikán, eljönnek hozzánk a leendő kérdezők, a szociális segítők. Legalább egy ember egy intézményből. Minél többen vannak, annál jobban örülünk, mert akkor többen vesznek részt a kérdőív átvételéhez kapcsolódó képzésen. Képzésnek hívom, kicsit nagyképpen, igazából semmi különös, csak egyszer közösen elolvassuk a kérdőívet. Azt tapasztaltuk, hogy legalább egyszer el kell olvasnia mindenkinek a kérdőívet, mielőtt nekilát a kérdésnek, mert különben nem lesz képes sem motiválni, sem koordinálni a válaszadókat. Ezen kívül jó tudniuk a közreműködőknek, hogy mi miért van, mit miért kérdezzünk. Arra is bízgatjuk a képzés résztvevőit, hogy üljenek le a kollegáikkal és mondják el a képzésen hallottakat. Tehát másodikán elviszik a kérdőíveket, harmadikán kiosztják, kitöltik a hajléktalan emberek az előbb említett módon, és negyediken visszahozzák kitöltve. Átvesszük, átnézzük még az adatfelvevővel közösen, ha kell, javítjuk, és utána rögzítjük. Ez a standard eljárás, ami a duplikátumok elkerülése miatt ilyen feszes, persze ehhez képest nyilván vannak szép számmal eltérések. Az egyik ilyen elmozdulás volt az utca, aminél kiderült, hogy nem lehet egy nap alatt lekérdezni. Ekkor azt kérjük a szociális munkásoktól, hogy a harmadikai állapotnak megfelelően, még negyediken, ötödiken, hatodikán is vegyék fel az adatlapot. Általában 4-5 nap kell, amíg végig tudják járni az utcások a területüket, de fontos, hogy a harmadikai állapotnak megfelelően kérdezzenek.

DÁ: *Ez most a fedél nélküliekre vonatkozik?*

GZ: Igen, ez a közterületeken élőkre vonatkozik. Ezen kívül még annyiban is módosult a felvétel módszere, hogy jelen pillanatban van rá lehetőség, sőt bízgatjuk is a segítőköt, hogy online rögzítsék be a válaszokat. Ez nekünk nagy segítség a rögzítés szempontjából, logisztikailag viszont bonyolítja a dolgot, mert van, aki berögzíti, és van, aki nem. Aki berögzíti, az később hozza vissza a kérdőívet, és később lehet vele megcsinálni a szükséges elszámolásokat, mert neki az adatrög-

zítésre is idő kell, ezért huszadika után jön csak vissza, tehát ez így egy külön alkalom.

DÁ: *Mi a helyzet az utcán élők regisztrációjával, ennek mi a kapcsolata a felméréssel?*

GYP: Az ún. hajléktalan-regisztráció eléggé elhíresült, van, aki a kettőt összekeveri. Azt egyébként „hajléktalan-népszámlálás”-nak aposztrofáltuk. Ezt nem mi találtuk ki, más országokban is ezt hívják hajléktalan-népszámlálásnak. Ezt a regisztrációt 2005-ben és 2008-ban csináltuk, többször nem, bár éppen most eljártunk a gondolattal, hogy esetleg jövőre megint csinálunk ilyen regisztrációt. Ez egészen másképpen működik, a kétféle felmérésben csak az az azonos, hogy itt is megpróbáljuk időben egybetartani, hogy ne legyen duplikátum. A regisztráció Budapesten zajlott. Fölosztottuk Budapest területét bejárható kisebb területi egységekre – ki-ki képzeljen el, mondjuk, egy önkormányzati képviselői választási körzetet –, ezeket egy-egy önkéntes pár bejárta és megszámlálták, hány csövező embert látnak. Ezt fejszámlálásnak (head-counting) is hívják. Ez nem olyan egyszerű egyébként, mert mi az, hogy utcán tartózkodik stb., ennek is megvan a maga módszertana. Ebben kb. száz önkéntes vett részt. Így egy másfajta képet kaptunk: nem volt kérdés, tehát ez minőségileg egészen más, itt nem kérdezték meg az embereket, legfeljebb azt rögzíthették, hogy idős, fiatal, férfi, nő. Ez egy vizuális regisztráció volt. Máshol is így csinálják ezt. Ez arra való, hogy egy pillanatképet adjunk arról, hogy a közterületeken hány ember tartózkodik az egyik évben, a másik évben, a város külső részén, belső részén, milyen területeken. Mi is ilyenekre bukkantunk, például, hogy nagyon sokan – ugye még/már 2005-ben és 2008-ban meglepően nagyon sokan – laktak a Pilisi Parkerdő Gazdaság területén, erdős területeken kunyhókban, akikről egyébként kevesebbet beszéltek akkoriban még. Ha úgy tetszik jól rejtőzködtek. Mindig mindenki a mai napig inkább az aluljárókra koncentrál, meg körülbelül addig mozognak egyesek. Most nem mondom meg, hogy kik azok az egyesek. Szóval ilyenekre lehet bukkanni a számláláskor.

DÁ: *Ez segít a szolgáltatásoknak, vagy segíthetne?*

GYP: Pontosan ezért gondolkodunk a regisztráció megismétlésén, mert azokban az országokban, ahol ennek hatására mondjuk, a döntéshozók elszégyellik magukat, és úgy gondolják, hogy valamit kellene tenni, ott ez jó módszer. Éppen tegnap is vitatkoztunk erről, mert én meg azt a véleményemet fejtettem ki, ami persze lehet, hogy csak egy pillanatnyi vélemény, hogy nálunk szerintem senki nem szégyelli el magát emiatt a döntéshozók közül, ha azt látja, hogy...

DÁ: *Reméljük, hogy ez csak pillanatnyi vélemény.*

GYP: Hát, az elmúlt évek inkább ezt mutatják...

DÁ: *Igen, hosszú pillanat.*

GYP Inkább szabálysértési intézkedések jutnak az eszükbe, meg egyebek, tehát más megoldások. Úgyhogy ezen most azért hezitálunk, hogy csináljuk-e vagy ne csináljuk, jó-e vagy nem jó-e az Budapesten, ami ugye nem azonos pl. Brüsszellel.

DÁ: *Elégé fogy az időnk, de beszéljünk még egy kicsit az éves országos adatfelvétel hasznosítási tapasztalatairól is, mert az eredeti célotok az volt, hogy folyamatosan tükröt tartsatok a szolgáltatásoknak. Előtte még hadd kérdezzem, hogy húsz év, húsz adatfelvétel után, hogy tudnátok röviden felvázolni azt, hogy milyenek voltak a hajléktalanságban élő emberek húsz évvel ezelőtt és milyenek ma, tehát mennyire hasonlít ez a csoport, vagy a csoportjellemzők mennyire azonosak, mint voltak húsz évvel ezelőtt. Miben van elmozdulás, milyen tendenciákat láttok?*

GZ: Hűha, ez esszékérdés.

GYP: Akkor kezdem, aztán majd... Nagyon sok elmozdulás van, egy-kettőt sorba veszek.

A '90-es évek azt mutatták, hogy zömében szakképzett, iskolázott, lakással, családdal rendelkező emberek zuhantak hajléktalanságba. Ezek körülbelül 35–45 év közötti, pont középkorú emberek voltak. Ez a '90-es évek eleje, amikor a privatizáció végigzúgott az országon, rengetegen elveszítették a munkahelyüket, akiknek addig volt egzisztenciájuk. Ezzel a munkahelyvesztéssel egyszerre nagyon sok mindent elveszítettek, nem csak jövedelmet, hanem lelkierőt is, családot is. Nagyon sok mindent. Tehát ők egy nagyon jelentős csoportját, vagy domináns csoportját alkották a magyarországi hajléktalanoknak. Ez mára teljesen megváltozott.

Jelenleg kifejezetten az a jellemző, hogy olyan emberek alkotják a hajléktalanok széles tömegeit, akiknek soha nem volt semmijük. Se családjuk, se rendszeres jövedelmük, se lakásuk, se munkahelyük. És ez az iskolázottságban is igen nagy változásokat hozott: amíg a '90-es évek közepén sokkal jellemzőbb volt, vagy – ha úgy tetszik – a legjellemzőbb volt a középfokú szakképzettség, valamilyen szakma birtoklása, most – ha a teljes magyar lakossággal összehasonlítjuk, akkor – sajnos a hajléktalanok között nagyon nagy arányban vannak középfokú végzettséggel nem rendelkezők, legfeljebb 8 általánossal vagy az alatti végzettséggel rendelkezők. Ez aztán mindenre rányomja a bélyegét. Sokkal betegebbek lettek a hajléktalan helyzetben lévők, ez is óriási változás. 2005 volt az az év, mikor végre elértük azt, hogy minden második hajléktalan embernek rendszeres munkája van, 2005-ig nőtt a munkába állás és a munkához jutás. Az 1990-es évek mélyrepülése után valahogy sikerült egyre inkább munkákhoz jutni. Aztán 2006-tól – hangsúlyoznám, ez még a nemzetközi válság előtt volt, és néhányan emlékszünk rá, mik történtek 2006-ban Magyarországon – zuhanásszerűen el kezdett csökkenni a rendszeres munkával rendelkezés. Ma már nagyon-nagyon kevés haj-

léktalan embernek van igazi, rendszeres, bejelentett munkája. Alkalmizás van, és nagyon megnőtt a guberálók, koldulók, kéregetők aránya. Teljesen megváltozott a jövedelemhez jutás struktúrája. És egy bő tíz évvel idősebb is lett a hajléktalan populáció, ma már az 50-es éveikben járók alkotják a domináns csoportot.

DÁ: *Férfiak, nők?*

GYP: Jelentősen megnőtt a romák aránya. 2004-ben mértük először, mert addig ez eszünkbe sem jutott, mivel a '90-es évek elején egyáltalán nem voltak romák a hajléktalanok között. Mivel munkacsoportunk folyamatosan a hajléktalanellátásban dolgozó emberekből állt, mindannyian a szolgáltatásban dolgozunk, vannak napi tapasztalataink egyfolytában, így föltűnt, ahogyan megjelentek a hajléktalanok körében a romák. Akkor elkezdtek mérni, és most már ott tartunk, hogy a válaszadóinknak majdnem 30 százaléka, tulajdonképpen 27-28 százaléka roma, vagy azt mondták rá, hogy roma. Ezt különböző módokon teszteltük az elmúlt évek során, nagyon sokat foglalkozunk ezzel a jelenséggel. Egyébként a nők aránya is enyhén megnőtt, azonban ezt nem tudjuk pontosan értelmezni, mivel elég sok adódhat abból, hogy megnőtt a női férőhelyek aránya az ellátásban. Összefügg ezzel, hogy szerencsére sikerült a páros elhelyezést elterjeszteni a szolgáltatók egy részénél.

A páros elhelyezések létrejötté egyébként az egyik olyan változás, ami visszaköthető a Február Harmadika kutatásokhoz. Amikor láttuk, hogy évek óta standard, hogy körülbelül húsz százaléka a nők aránya, és a férőhelyekben ez nem mutatkozott meg, viszont számos mérésünk azt mutatta – és a mindennapi tapasztalataink is –, hogy azért nem mennek be az emberek a menhelyekre vagy szállókra, mert nem akarnak külön élni, akkor elkezdtek kialakítani a páros elhelyezéseket. Egyébként a szállók többnyire teljesen alkalmatlanok arra, hogy párosan éljenek, de ezt akkor is meg kellett lépni. Szerencsére mára viszonylag elterjedt a páros elhelyezés, így ez már nem annyira akadály annak, hogy bejöjjenek a szállókra. Így a nők aránya is megnőtt.

Hosszan mesélhetnék arról is, milyen szorosan összefüggött a Február Harmadika adatfelvétel eredményeivel, hogy a BMSZKI-ban szakmai igazgatóhelyettként elindítottuk az ún. Nyitás az utcára programot. Ennek az volt a lényege, hogy évek óta azt tapasztaltuk az adatfelvételek során, hogy az átmeneti szállókra bekerültek alig öt százaléka jött közvetlenül az utcáról, a fedél nélküliek közül. Azt persze mi tudtuk – a köztudattal ellentétben –, hogy a hajléktalanellátás nem egyszerűen az utcákon látható fedél nélküliek ellátása, hanem lakáspolitikai hiányában a legkülönfélébb lakhatási és családi krízisek „lerakódó helye”. Ez az alacsony arány azonban sokkoló volt, úgy gondoltuk, lépni kell mindenképpen az utcán élők irányába. Most ezeket a lépéseket nem részletezve, még annyit erről, hogy aztán Budapesten az ún. Hajléktalanügyi Konzorcium is ebbe az irányba mozdította el a civil ellátók finanszírozását.

Visszatérve, például amit a kezdeti években prognosztizáltunk – mert azért mindig vannak ilyen kis hipotéziseink és prognózisaink, amit aztán a következő években megpróbálunk bemérni –, szóval, hogy a fiatalok aránya majd meg fog nőni, számos okból jön majd egy ilyen nagy fiatal hajléktalanság: nos, nem nőtt az arányuk. Ezzel szemben inkább a későbbi korosztályokból, a 40-esek helyett inkább az 50-esek köréből váltak gyakrabban hajléktalanná. Nem lett több a fiatal, nem lett kevesebb sem... Azonban a fiatal hajléktalanok teljesen iskolázatlanok, és borzasztó új problémákat hoznak.

DÁ: *A fiatalok kapcsán nagyon sokáig elterjedt vélemény volt, hogy elég nagy arányban lehet állami nevelésben felnevelkedett fiatalokat találni az intézményekben. Ez mennyire igaz ma?*

GYP: Ha csak azt nézzük, hogy mennyien lettek úgy hajléktalanok, hogy közvetlenül az állami gondozásból kijöve kerülnek a hajléktalanellátók látókörébe, akkor arányuk majdnem elenyésző. Mindössze a válaszadók öt százaléka ilyen. Ha azonban azt is megnézzük, hogy az éppen hajléktalan helyzetben lévők közül hányan fordultak meg korábban állami gondozásban, akkor egészen mást látunk, mivel minden ötödik hajléktalan ember volt állami gondozott. És még ennél is sokkal riasztóbb, vagy éppen tanulságosabb, hogy a fiatalok, a 30 év alattiak között minden második hajléktalan állami gondozott volt korábban! Bevallom neked, számomra ez rettentően bosszantó, engem minden ilyen eset nagyon frusztrálni szokott. Ezért a munkahelyemen külön foglalkozunk a 25 év alattiakkal, mert őket még jobban meg kellene védeni, hogy ne legyenek életük végéig hajléktalanok. Csak azt tudom mondani, hogy teljesen felkészületlenül jönnek, mindenféle iskola nélkül, mindenféle életre való felkészítés nélkül. Tulajdonképpen a hajléktalanellátásban kell mindenre megtanítani őket, mintha apukájuk, anyukájuk lennének. Ezt most inkább nem is részletezném...

DÁ: *Mondják, vagy városi legenda, hogy a fővárosban lévő hajléktalanok zöme vidéki, aki ide jön föl, mert itt jobbak az ellátók, „minden jobb”? Ez mennyire igaz manapság?*

GZ: Nem, ez a mi adatainkból nem látszik. Nyilván nagyon sok a nem Budapesten született hajléktalanok között, de a Budapesten lakók között általában is sok. Azt látjuk, hogy a hajléktalan emberek zömében a kérdéses helyszínének településén lettek hajléktalanok. Akinek vidéki gyökere van, a hajléktalanná válást megelőzően jött a városba: dolgozott, munkásszállón volt stb. Tehát van egy hosszú, vagy ha nem is hosszú, de nem lakhatási problémaközpontú előélet, amit a hajléktalanná válás előtt a befogadó városban eltöltenek. A hajléktalanság csak ezután következik. Nagyon érdekes, hogy amikor valaki hajléktalanná válik, ott marad, ahol előtte lakott, nem vándorol hajléktalanként. Ez nagyon érdekes, ez bennünket is meglepett.

GYP: Igen, egyébként ilyen városi legendákat szoktunk tesztelni, mi is kíváncsiak vagyunk arra, hogy ezek igazak-e, vagy sem. Például nagyon érdekes volt látni, hogy szó sincs arról, hogy itt össze-vissza feláramlanának emberek. Nyilván ez is van, meg ez a tapasztalat is, de ha megnézzük azt, hogy mi történik az emberekkel, akkor alapvetően az a jellemző, hogy ott maradnak, ahol hajléktalanok váltak. Még annak ellenére is ott maradnak, hogy ott sokkal-sokkal szűkebb a befogadó kapacitás. Ettől aztán évek óta sokkal több az utcán élő hajléktalan a vidéki városokban. Már nem tudom, hány éve tesszük közzé minden évben, hogy hány utcán élőt találunk, és minden évben egyre több közterületen lakót találunk a vidéki városokban összesen, mint Budapesten. Minden évben megismételjük ezt a tényt, hogy valahogy megértsék az emberek, nem mintha ezt a szegediek, debreceniek, miskolciak nem tapasztalnák meg nap, mint nap.

A sajtó, meg sok mindenki egy kicsit fővároscentrikus, ezt mi megpróbáljuk kiegyenlíteni, mert nem igaz, hogy nagyvárosi, vagy fővárosi jelenségről lenne szó. Sajnos Magyarországon a vidéki városokban is igen jelentősen jelen vannak a közterületen élők. Ami egyébként azért is nagy probléma – persze az érintett emberek mindegyikének probléma –, mert a kisebb lélekszámú városokban, településeken ez még nagyobb nyomást jelent: ott nincsenek olyan nagy erdők, területek, ahol széteszlanának, ott van egy főtér, egy vasútállomás, buszpályaudvar, meg ez-az, s így ez jelentős problémát jelent. Szerintem máig nem oldotta meg senki azt, hogy ott is megfelelően felfejlessze az ellátást, ami ezt a vidéki hajléktalanságot valahogyan csökkentené.

DÁ: Itt jutunk el oda, hogy hogyan hasznosítja a döntéshozatal, az intézményfejlesztő, a hajléktalanellátásért felelős mindenféle terület ezeket az eredményeket? Ha jól értettem az előbb, amit Györi Péter mondott, akkor mondjuk, abban, hogy női főhelyekre, vagy főképp párok elhelyezésére lehetőség nyílt az elmúlt években, ez részben például a Február Harmadika félételeknek is köszönhető közvetve, vagy közvetlenül. Mit láttok, mennyire él azzal a lehetőséggel a fejlesztés, hogy itt évről évre kap egy tükröt?

GZ: Szerintem él. Úgy gondolom, hogy egészen más lenne a hajléktalanellátás, ha nem jött volna létre a Február Harmadika, és nem lenne folyamatosan Február Harmadika. Nyilván csak találgatni tudok, hogy mi lett volna: alternatív univerzum nem létezik, bár nagyon izgalmas lenne látni, hogyan alakult volna ki a hajléktalanellátás a valóság ismeretének elemi hiánya mellett. Ennek hiányában csak néhány dolgot tudok említeni, ami az adatfelvétel hatása lehet. Itt van mindjárt a páros hajléktalan elhelyezés, amelynek elterjedésében nagy része van az általunk bemutatott adatoknak.

Nagyon fontos tényező volt a Február Harmadika adat az éjjeli menedékhely, átmeneti szálló ellátotti körének problematikájában. Észrevettük, hogy a két intézménytípust az eredeti elképzelésekhez képest diszfunkcionálisan használják a hajléktalanok. Ennek a felismerésnek komoly intézkedések voltak a következmé-

neyi pl. a BMSZKI-nál. Nagyon fontos például a jövedelemszintek megismerése. Ahogyan Péter említette, a 2006-tól mostanáig terjedő időszak adatainak ismerete éppen a jövedelmi helyzet változása miatt nagyon fontos. Ez befolyásolta, vagy befolyásolhatta volna azoknak a szociálpolitikai ötleteknek a megvalósítását, amelyek a hajléktalan emberek kihelyezésére, lakhatására, lakhatási megoldására születtek. Miközben különböző pályázatok kapcsán egyesek komolyan arról álmodoztak, hogy a hajléktalanság bérlakásokkal megoldható, mi folyamatosan tudtuk mondani, hogy ácsi, ácsi, ácsi.

A nagyon komoly jövedelemhiányok mellett komoly megélhetési kockázatok is láttunk. 2006 előtt nem nagyon tudtuk elképzelni, hogy a hajléktalanok körében egyszer még tömegesen lesznek élelemhez jutási problémák. Márpedig lettek és ezt például dokumentálni tudtuk. Láttuk, tudtuk mondani az adatokat, hogy milyen jövedelmek vannak és folyamatosan be tudtunk számolni azok változásáról. Egy ideig, talán 2013-ig volt az élelmiszerminimum, amely alapján a KSH létminimumot számolt, és mi is szépen fel tudtuk vetíteni, hogy ehhez képest hogyan alakul a hajléktalan emberek jövedelme, és így tovább.

GYP: Szóval a felhasználás nagyon sokrétű. Nagyon-nagyon sokan használják. Egyrészt nagyon sok diák használja ezt a kutatássorozatot. Ebben az adatbázisban már több mint hatvanezer különböző ember van benne, de az éves adatfelvételek is 8–10 ezresek. Nem csak a szociálpolitikát vagy a szociális munkát tanulók, hanem közgazdász- és jogászhallgatók is, sok diák ebből írja a szakdolgozatát, ezt az adatbázist használja. Képzésben, oktatásban tulajdonképpen rengeteget használják. Több tucat tanulmányt írtunk ezekből a kutatásokból, eddig 11 kötetet jelent meg az „*Othontalanul... Tégy az emberért*” kötetsorozatnak, és máshol is megjelennek ezek a tanulmányok. Országjelentésekben is ezt használják, a kormányzat is tulajdonképpen ezeket az adatokat használja folyamatosan. Európai uniós beszámolókbán, illetve európai uniós finanszírozásoknál is ezt használják, és nagyon fontosak a projektek, főleg az európai uniós projektek. Ott megkövetelik a helyzetképet, a helyzetjelentést, és ehhez ennek a Február Harmadika adatfelvételnek az eredményeit tudják használni a hajléktalanellátásban. Innen jön aztán az, amit Zoli is mondott, hogy amikor például foglalkoztatási projektet indít a kormányzat, vagy az egyes intézmények, illetve lakhatási támogatásos programokat, akkor ezekhez gyakran ezeket az adatokat használják. Azt nem tudjuk elképzelni, hogy ha nem lenne egy ilyen képünk a magyarországi hajléktalanságról, akkor tulajdonképpen milyen képünk lenne.

A döntéshozók a döntéseik során mennyiben használják? Az egyes intézmények működtetésében, a szabályozásban, a finanszírozásban mennyire használták? Azt tudom mondani, hogy mi rendelkezésre álltunk folyamatosan, mindig kérdezték a tudásunkat, aztán persze különböző döntéseket hoztak.

Ha valakit közelebbről érdekelne, hogy micsoda ez a Február Harmadika adatfelvétel, akkor a <https://www.bmszki.hu/>, illetve a <http://www.menhely.hu/> honlapokon – ha nem is mindet, de – számos tanulmányt és felvételt ismertetünk.

Saját internetes felületünkön is megpróbáljuk közzétenni minél teljesebb terjedelemben a kutatások eredményeit.

DÁ: Ez volt itt a reklám helye. Eljutottunk műsoridőnk végéig. Nagyon szépen köszönöm Györi Péternek és Gurály Zoltánnak, hogy eljöttek és elmondták mindezt a Február Harmadika adatfelvételről és munkacsoportról, amely most már huszdik éve működik, és jövőre fogja ünnepelni húsz éves születésnapját.